

МЕДІА-ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Руснак Олександр Васильович,
кандидат юридичних наук

Досліджено правові аспекти інформаційної безпеки України. Визначено суб'єкти злочину проти інформаційної безпеки. Проаналізовано види діяльності, які можуть становити загрозу національній безпеці України, та окреслено можливі шляхи протидії.

Ключові слова: інформація, інформаційний вплив, інформаційна безпека, національна безпека.

У ХХ ст. науково-технічна революція привела до стрімкого зростання інформаційних технологій та їх впливу у світі. У суспільстві відбувався перерозподіл реальної влади від традиційних структур до центрів управління інформаційними потоками. Інформаційні технології все ширше застосовуються у таких сферах, як фінансовий обіг і ринок цінних паперів (особливо у банківських та біржових організаціях), зв'язок, транспорт, високотехнологічні виробництва, зокрема атомні, хімічні тощо. За їх допомогою багатократно поширились і прискорились, у тому числі на міждержавному рівні, інформаційні потоки. Це, з одного боку, сприяло поліпшенню забезпечення інформаційних потреб фізичних і юридичних осіб, а з іншого – створило умови для виникнення загроз національній безпеці. Як слушно зауважують О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань і М. І. Панов, «...будь-яка диверсія у згаданих сферах життєдіяльності держави і суспільства може призвести до тяжких наслідків, паралізувати як ординарні, так і складні, «високі» системи управління, збройні сили, спецслужби, спровокувати руйнівні аварії на екологічно небезпечних об'єктах» [1, с. 152–153].

Інтегрованість України у світове інформаційне поле залишається нині досить слабкою, кваліфікованість та активність її інформаційних служб – недостатньою. У зв'язку із цим, а також неефективною державною інформаційною політикою, системою захисту нашої держави від негативних інформаційних впливів з боку іноземних країн не можна поки що назвати дієвою. Разом з тим інформаційний складник набирає дедалі більшої ваги і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки України. Це по-

требує розробки науково обґрунтованої системи заходів щодо захисту інформаційної безпеки нашої держави, елементом якої є виявлення та припинення акцій інформаційного втручання у внутрішні справи.

Забезпечення інформаційної безпеки є однією із важливих проблем, що розглядалася такими фахівцями, як М. Галамба, О. Довгань, Г. Новицький, О. Климчук, А. Марущак, М. Шилін, В. Панченко, В. Петров та ін. Незважаючи на активні пошуки фахівців у даній сфері, існує нагальна потреба у продовженні наукових досліджень проблем забезпечення інформаційної безпеки у напрямі виявлення і прогнозування загроз інформаційній безпеці України та визначення можливих шляхів протидії.

Метою даної статті є аналіз правових аспектів забезпечення інформаційної безпеки як складника національної безпеки України.

Основним суб'єктом забезпечення національної безпеки є держава, яка здійснює функції у цій сфері через органи влади. Держава згідно з чинним законодавством забезпечує безпеку кожного громадянина як на території України, так і за її межами. З цією метою для підтримки належного рівня захисту національних інтересів, а також об'єктів національної безпеки України розробляється система правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері національної безпеки, визначаються основні напрямки діяльності органів державної влади та управління, створюються чи перетворюються органи та сили забезпечення національної безпеки, виробляється стратегія взаємодії суб'єктів забезпечення національної безпеки, розробляється механізм демократичного цивільного контролю за системою управління національною безпекою.

Національна безпека забезпечується здійсненням єдиної державної політики в усіх сферах її життєдіяльності країни, а також системою заходів правового, економічного, політичного й організаційного характеру, адекватних загрозам і небезпекам національним інтересам особи, суспільства та держави.

Разом з тим із часом зміст поняття національної безпеки, форми та методи її забезпечення можуть змінюватися. Причиною зміни останніх можуть стати як зовнішні, так і внутрішні чинники. З урахуванням цього національна безпека України в інформаційній сфері повинна забезпечуватися шляхом здійснення виваженої політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій та програм і зважаючи на існуючі та потенційно можливі загрози.

Як зазначено у загальних положеннях Доктрини інформаційної безпеки України, «...сучасні інформаційні технології дають змогу державам реалізувати власні інтереси без застосування воєнної сили, послабити або завдати значної шкоди безпеці конкурентної держави, яка не має дієвої системи захисту від негативних інформаційних впливів» [5]. У вказаному документі констатується, що реальною загрозою державній безпеці України є негативні інформаційні впливи, спрямовані на підрив її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності кордонів.

При оцінці дій суб'єктів міжнародного права стосовно України використовуються політичні, економічні, правові, гуманітарні та інші критерії, виходячи з національних інтересів, а також визначаються наслідки втручання у внутрішні справи. Особливого значення вирішення проблеми інформаційної безпеки набуває нині, у період глобалізації інформаційних процесів, а також бажання США, Російської Федерації та низки інших держав досягти інформаційного домінування у світі [1, с 53].

Слід зауважити, що важливим є обґрунтування відмінностей у правовій кваліфікації втручання іноземних держав та міжнародних організацій у внутрішні справи України з використанням засобів масової інформації та діяльності представників зарубіжних ЗМІ, які здійснюють спеціальні інформаційні операції з метою здійснення вигідного впливу на внутрішню та зовнішню політику нашої держави.

У сучасних умовах найпоширенішими видами діяльності з метою завдання шкоди національній безпеці у формі вигідного впливу іноземних держав з використанням зарубіжних ЗМІ є:

– намагання маніпулювати суспільною свідомістю шляхом поширення спеціально

підібраної, недостовірної, неповної або упередженої інформації. За результатами вдалої маніпуляції формується лояльність населення до політики іноземних держав, спрямованої на завдання шкоди національним інтересам України, досягається пасивність індивідів, введення їх у стан політичної бездіяльності, що нейтралізує потенціал народу у справі захисту суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки;

– формування негативного іміджу України у світі шляхом поширення недостовірної інформації (прикладом цього може бути поширення у квітні-травні 2012 р. британськими ЗМІ попереджень для футбольних уболівальників щодо виявів расизму в Україні. Ця інформація була потім спростована громадянами Великої Британії, які прибули в Україну для відвідування матчів чемпіонату з футболу Євро-2012);

– поширення негативної інформації про діяльність органів влади та управління України з метою впливу на прийняття ними відповідних рішень в інтересах іноземних держав, організацій, груп та осіб;

– розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави;

– транслявання з території суміжних держав на прикордонні регіони України теле- і радіопередач, спрямованих на формування в українців суспільної свідомості, ідентичної до громадян вказаних іноземних держав;

– заохочення (оголошення грантів, організація стажування у зарубіжних ЗМІ, виплата гонорарів за «скандальну» інформацію тощо) українських журналістів до поширення інформації виключно про негативні аспекти суспільно-політичної ситуації в Україні, що підриває довіру населення до влади, формує думку про наявність національних вад, штучність та неповноцінність української держави;

– розпалювання міжнаціональної та міжрелігійної ворожнечі;

– цілеспрямоване поширення інформації про економічний занепад, порушення прав людини в Україні, що посилює еміграційні наміри громадян, призводить до відпливу кваліфікованих працівників з України за кордон, зменшення трудових ресурсів та підриває економічний потенціал держави.

При здійсненні вигідного впливу представники зарубіжних ЗМІ намагаються не виходити за межі правового поля з метою уникнення юридичної відповідальності, водночас їх діяльність несе загрози безпеці України в інформаційній сфері.

Таким чином, можна зробити висновок, що підготовка та здійснення представниками зарубіжних ЗМІ акцій вигідного впливу, які завдають шкоди безпеці України в інформаційній сфері, є формою підривної діяльності, що дає право правоохоронним органам України спеціального призначення застосовувати відповідні заходи протидії.

Так, відповідно до ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» [3] вона зобов'язана здійснювати контррозвідальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України. На підставі вказаної правової норми органи СБ України можуть застосовувати певні заходи реагування до представників зарубіжних ЗМІ, які реалізують підривну діяльність. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 11 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2] іноземцю або особі без громадянства може бути відмовлено в наданні візи у разі загрози національній безпеці держави або охороні громадського порядку. Іноземні журналісти, які реалізують в Україні підривну діяльність, можуть бути примусово повернуті в країну, громадянами якої вони є, або третю країну за рішенням органу СБ України, що передбачено ст. 26 вказаного Закону. Крім того, рішення про примусове повернення іноземців та осіб без громадянства, зазначених у ч. 1 вказаної статті Закону, може супроводжуватися заборонаю щодо подальшого в'їзду в Україну строком на три роки [2].

Якщо з боку представників зарубіжних ЗМІ виявлено склад правопорушення, передбаченого Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП), вони можуть притягатися до адміністративної відповідальності. Так, згідно зі ст. 186–3 КУпАП [2] журналісти несуть відповідальність за порушення порядку використання конфіденційної інформації, приховування або перекручення даних державних статистичних спостережень, а також використання їх в засобах масової інформації, для поширення в інформаційних мережах, на паперових, магнітних та інших носіях, у наукових працях тощо без посилання на їх джерело.

Кримінальну відповідальність представники зарубіжних ЗМІ несуть лише у разі, коли в їх діях є склад злочину, передбачений відповідними статтями Кримінального кодексу (КК) України (наприклад, у ст. 109 зазначено, що це «дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», у ст. 110 йдеться про «посягання на територіальну цілісність

і недоторканність України», у ст. 114 – про «шпигунство»).

Деякі види діяльності на шкоду державній безпеці розглядаються у науково-практичному коментарі до ст. 111 «Державна зрада» КК України [4]. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 111 КК України, є громадянин України, водночас журналісти з числа іноземців та осіб без громадянства також можуть бути причетні до певних видів діяльності, яка може становити загрозу державній безпеці, визначених у коментарі, зокрема:

- провокування зміни системи вищих органів державної влади нелегітимним шляхом (це може бути дискредитація представника органів влади з метою примушування його піти у відставку або з метою інспірації масових акцій протесту, поширення недостовірної інформації щодо фальсифікації виборів тощо);

- втручання у міжнародну політику України (наприклад, оприлюднення інформації, яка призвела до зриву підписання міжнародних договорів, поширення інформації з обмеженим доступом щодо позиції України на міжнародних переговорах, поширення недостовірних відомостей щодо порушення Україною міжнародних режимів, поширення недостовірної інформації щодо неможливості України виконати взяті на себе міжнародні зобов'язання та ін.);

- втручання у внутрішню політику (наприклад, поширення відомостей, які підбурюють населення до розв'язання міжконфесійних, міжетнічних та інших конфліктів);

- створення умов для діяльності на території України іноземних розвідок (зокрема погроза оприлюднення компрометуючих відомостей стосовно представника органів влади з метою схилення його до співробітництва з іноземною розвідкою, підбір та перевірка кандидатів на вербування серед громадян України тощо);

- заклики до зміни території України (підбурювання населення до організації не передбачених Конституцією України референдумів, інформаційна підтримка сепаратистських організацій, які виступають за відділення певних територій від України тощо).

Зазначений перелік видів діяльності на шкоду державній безпеці не є вичерпним і відображає лише специфічні особливості дій представників іноземних ЗМІ, які завдають (можуть завдати) шкоди національній безпеці України.

У разі, коли представником зарубіжного ЗМІ є громадянин України, то його дії можуть кваліфікуватися за ст. 111 КК України «Державна зрада» у формі надання іноземній

державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України.

При проведенні представниками зарубіжних ЗМІ спеціальних інформаційних операцій також можуть порушуватись особисті немайнові права фізичної особи внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації. Статтею 277 Цивільного кодексу України [6] передбачено, що така особа має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.

Крім спростування недостовірної інформації, поширеної зарубіжним ЗМІ, фізична або юридична особа має право звернутися до суду з позовом про відшкодування завданої моральної шкоди на підставі ст. 1167 Цивільного кодексу України [6].

При оголошенні через ЗМІ офіційними представниками іноземних держав та міжнародних організацій заяв чи повідомлень, які посягають на державний суверенітет нашої держави, вказані дії слід кваліфікувати відповідно до норм міжнародного права як втручання у внутрішні справи України. У такому разі редакція ЗМІ відповідальності за законодавством України не несе, оскільки використовується як засіб оприлюднення інформації.

Отже, якщо представники зарубіжних ЗМІ зловживають правом на інформацію, тобто оприлюднюють матеріали, які містять заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини, вони можуть нести кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність згідно із законодавством України.

Висновки

Загалом держава для забезпечення інформаційної безпеки України має вживати відповідних заходів у всіх сферах, де існують реальні та потенційні загрози – у сфері державної безпеки та у зовнішньополітичній, воєнній, внутрішньополітичній, економічній, соціальній, гуманітарній, науково-технологічній, екологічній тощо. Потребує удосконалення національна система забезпечення інформаційної безпеки, яке, на нашу думку, може відбуватися у таких напрямках:

- підвищення рівня координації діяльності державних органів щодо виявлення, оцінки і прогнозування загроз інформаційній безпеці, запобігання таким загрозам і забезпечення ліквідації їх наслідків, здійснення міжнародного співробітництва з цих питань;

- запровадження міжвідомчого підходу та ієрархічності в організації системи забезпечення інформаційної безпеки держави. Її структура й організація мають відповідати існуючій структурі державного управління з чіткою координацією дій окремих сегментів;

- організація ефективної системи забезпечення інформаційної безпеки потребує централізованого управління з конкретними відомчо-розпорядничькими функціями, які забезпечують моніторинг і контроль за всіма складниками національного інформаційного простору. Система забезпечення інформаційної безпеки має у будь-яких ситуаціях володіти здатністю зберігати необхідні параметри для її функціонування;

- цілеспрямоване впровадження позитивного зарубіжного досвіду організації проведення інформаційних операцій, форм, методів, засобів протидії здійсненню кібератак, а також моделювання інформаційних нападів.

Список використаних джерел

1. Данільян О. Г. Національна безпека України: структура та напрями реалізації : навч. посіб. / О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов. – Харків : Фоліо, 2002. – 285 с.
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : закон України від 22.09.2011 р. // Голос України. – 2011. – № 199.
3. Про Службу безпеки України : закон України від 25.03.1992 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 27.
4. Коментар Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/109.php>
5. Про Доктрину інформаційної безпеки України : указ Президента України від 8.07.2009 р. № 514/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>
6. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44.